

Бобирєва О.В.

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА СУТНІСТЬ РЕКРЕАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Рекреаційна діяльність (від лат. *recreatio*, що означає відновлення здоров'я) виникла і розвивалася як істотна необхідність у задоволенні рекреаційних потреб населення. У свою чергу, рекреаційні потреби є об'єктивною категорією, що обумовлена рівнем витрат фізичної та психічної енергії людини в процесі життєдіяльності, насамперед під час праці та, відповідно, природною потребою компенсації цих затрат.

Існують певні потреби суспільства і особистості в рекреаційній діяльності, тому рекреаційні потреби можна поділити на суспільні, групові та особисті [1, с. 7]. Всі ці групи перебувають у діалектичній єдності та впливають одна на одну.

Суспільні рекреаційні потреби – потреби суспільства у відтворенні фізичних та психічних сил населення, всебічному його розвитку.

Особисті рекреаційні потреби – потреби конкретної особистості в знятті втоми, укріпленні здоров'я, спілкуванні з природою, пізнанні культури та історії, розвагах, спілкуванні з іншими людьми. Особисті рекреаційні потреби є індивідуальним попитом на так чи інакше організовану рекреаційну діяльність суспільства.

Групові рекреаційні потреби – посідають проміжне становище між суспільними та особистими рекреаційними потребами, бо, з одного боку, вони акумулюють інтереси окремих особистостей, а з іншого – є конкретним втіленням суспільних рекреаційних потреб. Особливу форму групових потреб у рекреаційній діяльності представляють територіальні громади.

Рекреаційні потреби зумовлено низкою чинників, у першу чергу, соціально-економічними, вони як і інші є похідною від всієї системи історичних умов розвитку суспільства. Але рекреаційний попит не повністю відображає рекреаційні потреби населення. Так, не є рекреаційним попитом потреби в рекреаційних послугах, вартість яких перевищує платоспроможність конкретної особистості чи сім'ї, або ця потреба не може бути реалізована через відсутність конкретної пропозиції.

За цих умов питання про сутність рекреаційної діяльності є дуже суперечливим. Узагальнюючи здобутки радянських та вітчизняних вчених з визначення цього питання можна чітко дослідити два головних підходи до його розкриття. Зокрема, Н.С.Мироненко, І.Т.Твердохлібов, Ю.Н.Лобанов, Ю.Б.Хромов, В.Кривошій та І.Зорін визначають рекреаційну діяльність як діяльність людини у вільний час, що здійснюється з метою відтворення його фізичних сил, а також для всебічного розвитку, яка порівняно з іншими видами діяльності характеризується відносною різноманітністю поведінки і власне цінністю самого процесу. Такі вчені, як В.К.Мамутов, А.І.Амоша, А.С.Лис, Д.Шимон схильні розглядати рекреаційну діяльність як розвиток державою, суспільними та іншими організаціями системи заходів, головна ціль яких – задоволення рекреаційних потреб членів суспільства.

На нашу думку, наявність двох, на перший погляд, суперечливих поглядів на рекреаційну діяльність дозволяє якнайкраще зрозуміти її природу. Перша група вчених довела, що рекреаційна діяльність – це, передусім самодіяльність, безкоштовне самозадоволення особистих рекреаційних потреб людини у вільний час, що характеризується самоцінністю самого процесу. Друга група вчених вважає, що рекреаційна діяльність – це система заходів, які розвиваються державою та іншими організаціями, для задоволення рекреаційних потреб населення. Якщо не враховувати відбиток політекономії соціалізму, що спостерігається в цьому узагальненні, то під системою заходів, спрямованих на задоволення рекреаційних потреб населення, можна розглядати асортимент рекреаційних послуг, а діяльність з надання рекреаційних послуг – рекреаційну діяльність як вид економічної діяльності підприємств.

Незважаючи на велике соціальне значення рекреаційної діяльності як для суспільства, так і для окремої особистості, головним джерелом її розвитку сьогодні стають відносини попиту та пропозиції між виробниками та споживачами рекреаційних послуг, між рекреаційними підприємствами та їх клієнтами. Наявність рекреаційної самодіяльності в суспільстві можна розглядати як альтернативний вид діяльності у сфері задоволення рекреаційних потреб населення, а її обсяг та рівень має зворотну пропорційність до рівня життєзбереження населення.

Еволюція рекреаційної діяльності дуже давня. На основі аналізу літературних джерел [2, 3, 4, 5] нам вдалося виявити історичну послідовність розвитку рекреаційної діяльності в економічних системах та виділити головні її періоди. Узагальнені дані цього аналізу можна представити таким чином:

- *античний період* (близько 500 р. до н. е. до 395 р. н. е.) – визначення істотності рекреаційних потреб для людини, їх впливу на формування громадської свідомості та культурний розвиток суспільства, наслідком якого було громадське та державне фінансування будівництва об'єктів рекреаційного призначення (стадіонів, амфітеатрів, цирків тощо), безкоштовність їх використання для громадян, створення та узагальнення головних видів рекреаційної діяльності: відпочинку і розваг, культури та спорту, а також "етики рекреаційної діяльності", що успадкувала наша цивілізація;

- *середньовічний період* (400 р. н.е. – 17 ст.) – введення владою церкви суцільної заборони на рекреаційну діяльність населення поза межами релігійних обрядів і свят, наслідком якої стало припинення культурного розвитку суспільства, закріплення привілеїв правлячих класів на споживання рекреаційних послуг та відпочинок;

- *період відродження* (17 ст. – сер. 19 ст.) – поширення серед багатьох верств населення революційних ідей Вольтера і Руссо про істотні права кожної людини на користування матеріальними та культурними благами суспільства призвело до прямування розвитку рекреаційної діяльності в бік масового споживання: рекреаційні послуги стали об'єктом купівлі-продажу, а не лише соціальним привілеєм, почалось формування рекреаційної інфраструктури, організуються перші рекреаційні підприємства;

- *індустріальний період* (сер. 19 ст. – 20 ст.) – підвищення інтенсивності праці зумовило необхідність масового забезпечення споживання рекреаційних послуг, ринок яких став об'єктом державного регулювання і контролю; у соціалістичних країнах рекреаційне обслуговування населення проводилося функціональними підрозділами виробничих підприємств; на початку 20 ст. сфера рекреаційних послуг стала невід'ємною складовою економічних систем і являла собою комплексне сполучення видів діяльності в галузях відпочинку й розваг, культури та спорту;

- *постіндустріальний період* (кінець 20 ст.) – сучасний стан рекреаційної діяльності характеризується високими показниками економічної ефективності, це підтверджує думку давньогрецьких філософів про те, що рекреаційні потреби населення є природними, а їх задоволення – чинник культурного та інтелектуального розвитку суспільства, збереження здоров'я та довголіття; проте це має місце лише в економічних системах, які вийшли на постіндустріальну стадію розвитку.

Визначення періодів розвитку рекреаційної діяльності дає змогу поєднати історичне та логічне в питанні визначення економічної природи та сутності рекреаційної діяльності. За цих умов, рекреаційна діяльність як істотна необхідність у задоволенні рекреаційних потреб населення виникла на перших стадіях людської цивілізації, бо вже за 500 р. до н.е. давньогрецьким філософам вдалося дуже змістовно визначити її соціальну сутність. Розвиток суспільного поділу праці призвів до уособлення рекреаційної діяльності в окремий вид. Вже у 17 ст. рекреаційна діяльність стала прибутковою, а рекреаційні послуги – об'єктом купівлі-продажу, до того ж часу можна віднести виникнення перших рекреаційних підприємств. Нестримне підвищення інтенсивності праці, що відбулося внаслідок індустріальної революції, визначило головний напрям діяльності рекреаційних підприємств – забезпечення масового споживання рекреаційних послуг у суспільстві. Поступово до рекреаційної діяльності приходять поняття диверсифікації, стандартизації та якості.

Рекреаційна самодіяльність перестала бути єдиною альтернативою у сфері задоволення рекреаційних потреб населення вже на початку I ст. н.е. Давньоримське гасло «Хліба та видовищ» відображає сутність багатьох видів рекреаційної діяльності і в наші часи. Запропонувавши безкоштовну альтернативу рекреаційної самодіяльності Давньоримська імперія згуртувала своїх громадян, зробивши їх більш керованими. Але рекреаційна самодіяльність назавжди залишалася в суспільстві як альтернатива платному споживанню рекреаційних послуг, до якої, незалежно від рівня доходів, звертаються всі, бо саме вона є органічною складовою життя кожної людини.

Отже, сутність рекреаційної діяльності полягає у відтворенні психічної та фізичної енергії людини, розтраченої в процесі життєдіяльності. Під час наростання інтенсивності виробництва та поглиблення суспільного поділу праці рекреаційна діяльність стала окремим видом трудової діяльності з відповідними йому засобами виробництва, фахівцями відповідної кваліфікації та технологією обслуговування, що об'єднувались у рекреаційні підприємства.

Кінцевим результатом рекреаційної діяльності підприємств є задоволення потреб населення шляхом надання їм рекреаційних послуг.

Методологічно вірним вважається підхід до визначення терміну «рекреаційні послуги» через розкриття економічної категорії послуг.

Виникнення послуги і як виду діяльності, і як економічних відносин починається з того часу, коли людина почала обмінюватися результатами діяльності, праці, коли більш-менш склалася певна форма відносин обміну: *du ut facias, fascio ut facias, facio ut des, du ut des* (“даю, щоб ти зробив”, “роблю, щоб ти зробив”, “роблю, щоб ти дав”, “даю, щоб ти дав”), тобто, коли склалася виробничі у своїй генезі відносини, що припускають досить високий ступінь суспільного поділу праці [6; 48].

Свого часу К.Маркс визначив категорію послуги не що інше, як „...ту особливу споживчу вартість, що доставляє дана праця, подібно всякому іншому товару, але особлива споживча вартість цієї праці одержала тут специфічну назву «послуги», оскільки праця робить послуги не як річ, а як діяльність...” [7; 413].

Роками дослідники та аналітики розробляли критерії для визначення послуг, що відрізняли б їх від товарів [8, 9]. Основними та найчастіше вживаними характеристиками послуг є:

- *невідчутність* – на відміну від товарів у речовинній формі послуги не можна спробувати на смак, на дотик, їх не можна ні побачити, ні почути до самого моменту їхнього надання;

- *невіддільність* від джерела й об'єкта послуги – у більшості ситуацій надання послуги вимагає присутності і того, хто її надає, і того, кому вона надається, і не тільки службовці, але й клієнти повинні знати обов'язкові умови, за яких послуга може бути надана;

- *мінливість якості* – послуги надаються та споживаються одночасно, багато що залежить від стану того, хто надає послугу;

- *незбережність* – послуги не можуть зберігатися. Якщо ті, хто надають послугу, намагаються максимізувати прибуток, вони повинні лавірувати між своїми можливостями і поточним рівнем попиту, оскільки втрати через незапитаність компенсувати неможливо.

Послуга, як і товар у речовій формі, – це відповідь економічного середовища на індивідуальні, групові, суспільні потреби населення. Але задоволення потреб населення відповідними послугами суттєво відрізняється від виробництва товарів. Сутність господарської діяльності сервісних підприємств полягає в задоволенні будь-яких потреб населення шляхом відповідної професійної діяльності, шляхом надання послуг.

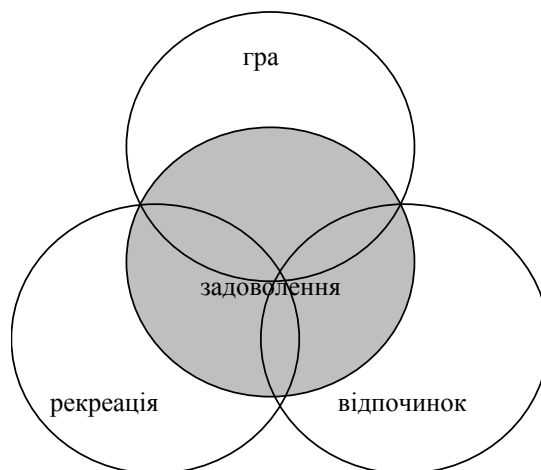
Узагальнити особливості господарської діяльності сервісних підприємств можна на основі аналізу особливих рис послуг щодо їх сприйняття споживачем. Так, неосяжність послуги підприємства долають заходами, спрямованими на матеріалізацію послуги, невіддільність від джерела й об'єкта послуги – заходами управління не тільки персоналом, але й споживачами, незбережність – адаптацією виробничих мож-

ливостей підприємства до кон'юнктури ринку, мінливість якості – заходами, спрямованими на подолання боязні ризику у споживачів. Приведені заходи накладають відповідний відбиток на технологічний цикл виробництва певного виду послуг, який, у свою чергу, обумовлюється сутністю потреби, яку має задовольнити послуга.

Як вже відмічалось, рекреаційні потреби є об'єктивною категорією, що обумовлена рівнем затрат фізичної та психічної енергії людини в процесі життєдіяльності, насамперед під час праці, та, відповідно, природною потребою компенсації цих затрат.

Аналізуючи наукові теорії [3–5; 10–14], предметом яких є вивчення механізму компенсації та відтворення енергетичних витрат людини під час життєдіяльності, нами визначено, що головним критерієм їх відтворення є отримання задоволення. Найбільш змістовно механізм відтворення життєвих сил людини визначено в теоретичних дослідженнях таких соціальних явищ як гра, відпочинок, рекреація, які з самого початку еволюційного розвитку суспільства існували для одержання задоволення, не залежно від того, чи були вони самоціллю, чи лише засобом. Тому, саме задоволення як початкова і кінцева мета будь-якої ігрової або рекреаційної діяльності та відпочинку нами виділена як міра узагальнення цих трьох соціальних явищ. Схематично це зображено на рис. 1.

Гра – це вид діяльності, який людина вибирає самостійно для одержання задоволення в процесі ігрової участі; для неї характерні безпосередність, спонтанність, самовираження і додання індивідуального значення світу гри.

Рис. 1. Задоволення – стрижень механізму відтворення енергетичних затрат людини

Рекреація, на відміну від гри, несе велике соціальне навантаження, оскільки сфера рекреаційної діяльності допомагає «забирати молодь з вулиці», «формує сумлінних громадян», «відновлює трудові ресурси і підвищує продуктивність праці», рівень її розвитку є показником суспільного добробуту. Вона представлена терапевтичною рекреацією, індустріальною рекреацією, рекреаційними радами в органах державного управління і науково-дослідних інститутах.

Рекреація – відтворення як властивість психофізіологічної природи людини, заснована на явищі гомеостазу й адаптована Стіверсом [14] для соціально-економічного використання, в індивідуальному сприйнятті існує як процес відновлення, відбудови, своєрідного «перезарядження акумуляторів», що відбувається за межами сну. Рекреація, як і сон, є процесом відновлення.

Відпочинок, що розглядається як вільний час, вид діяльності, стиль життя і тощо, сполучає в собі гру і рекреацію. У філософському розумінні може розглядатися як шлях або засіб для досягнення особистої свободи.

Таким чином, гра, рекреація, відпочинок і розваги, тотожні за своєю сутністю, можуть бути об'єднані на основі єдиного функціонального критерію в загальне поняття рекреаційної діяльності, яке буде більш емним за умов інтеграції цих трьох індивідуальних значень.

Визначені на основі інтеграції індивідуальних значень гри, рекреації та відпочинку функціональні ознаки рекреаційної діяльності, що мають втілюватися в рекреаційній послугі, виглядають таким чином:

- 1) добровільність – це вільна участь у грі, самостійний вибір рекреаційних послуг або виду відпочинку й розваг;
- 2) самовираження – кожне із зазначених явище припускає індивідуальне або колективне самовираження учасника або учасників;
- 3) задоволення – гра дає задоволення під час дії, рекреація і відпочинок приносять задоволення різного ступеня, залежно від сприйнятливості самого індивіда;
- 4) якість – як міра одержуваного досвіду в процесі споживання рекреаційних послуг має першорядне значення як для споживача, так і для того, хто надає послугу;
- 5) самоініціювання – гра, відпочинок, рекреація в чистому вигляді здійснюються завдяки внутрішньому спонукальному імпульсу індивіда;
- 6) відсутність примусу: тільки сучасний видовий асортимент рекреаційних послуг має потребу у рекламний підтримці, проте такої, що не виходить за межі інформативності;
- 7) грайливість – гра, навіть дуже серйозна, завжди містить елемент грайливості й веселощів, рекреація

містить велику кількість елементів, що відчують значний конкурентний тиск і вимагає для реалізації високий рівень професіоналізму, тому більше схожа на працю, хоча і містить елемент гри; відпочинок і розваги більш демократичні в цьому відношенні, і тому більш грайливі та жартівливі;

8) вид діяльності – будь-який вид діяльності може розглядатися як гра, відпочинок або рекреація в індивідуальному сприйнятті, проте рекреація більш соціально регламентована завдяки інституціональному структуруванню;

9) одержання індивідуального позитивного досвіду – найбільш могутня сполучна ланка, що поєднує гру, відпочинок і рекреацію, хоча у всіх цих явищах має різний ступінь прояву;

10) зупинка часу – при істинному прояві явищ гри, рекреації і відпочинку учасники не помічають перебігу часу. Якщо відпочинок і обмежений вільним від основних занять часом, то в наданні рекреаційних послуг для одержання належного ефекту необхідно уникати тиску часом на клієнта.

Проаналізувавши загальні ознаки послуги, сутність рекреаційних потреб населення та функціональні ознаки рекреаційної діяльності, що їх задовольняють, вважаємо доцільним сформулювати авторське визначення рекреаційної послуги.

Рекреаційна послуга – це праця втілена в ту чи іншу споживчу вартість, яка спроможна задовольнити наступні потреби населення:

- у відтворенні фізичної, психічної, інтелектуальної та творчої енергії розтраченої в процесі життєдіяльності, насамперед під час праці;

- в отриманні задоволення та позитивного життєвого досвіду;

- у розвитку та вдосконаленні фізичних, творчих та інтелектуальних здібностей;

- у забезпеченні підтримки здоров'я та профілактики захворювань.

Рекреаційна послуга є кінцевим результатом діяльності у сфері задоволення рекреаційних потреб населення, має основні характеристики, властиві будь-якій послугі: неосяжність, незбереженість, невіддільність від об'єкта і джерела, мінливість якості. Економічний ефект від надання рекреаційних послуг виражається в прибутку рекреаційних підприємств, підвищенні продуктивності праці, зростанні сукупного ВВП і нематеріального капіталу нації.

Таким чином, рекреаційна діяльність підприємства – це його цілеспрямована дія, що призводить до задоволення рекреаційних потреб населення. Вона потребує таких початкових даних, як людський інтелект, інформація, обладнання та матеріали, внаслідок сполучення яких надаються рекреаційні послуги. Процес надання рекреаційних послуг передбачає взаємодію чотирьох елементів: споживача, працівника рекреаційного підприємства, технології надання потрібного виду рекреаційної послуги та фізичного оточення. Сукупність цих елементів та їх функціональні взаємозв'язки складають структуру господарчої діяльності рекреаційного підприємства або його систему виробництва, ефективність функціонування якої залежить від управління.

Джерела та література

1. Лис А.К., Размещение производительных сил экономических регионов. – М.: Наука, 1975. – 72 с.
2. Морен Э. Утраченная парадигма: природа человека. – К.: КАРМЭ-СИНТО, 1995. – 210 с.
3. Kelly J.R., Leisure. – New Jersey: Eagle wood Cliffs, 1982. – 105 p.
4. Kaplan M., Leisure Theory and Policy. – New York: Willy – Press, 1985. – 178 p.
5. Mercer D., The Concept of Recreation Needs // Journal of Leisure Research, № 1, New York, 1989, pp, 37–41.
6. Волков Ю.Ф., Социально-экономическое содержание обслуживающей деятельности // Экономика строительства. – 1998. – № 8. – С. 42–52.
7. Маркс К., Энгельс Ф., Сочинения. – Т. 25.
8. Котлер Ф., Боуэн Дж., Мейкенз Дж., Маркетинг. Гостеприимство и туризм: Учебник для вузов/пер. с англ. Под ред. Ноздревой Р.Б. – М.: ЮНИТИ, 1998. – 787 с.
9. Хаксвер К., Рендер Б., Рассел Р., и др., Управление и организация в сфере услуг, 2-е изд./ Пер. с англ. под ред. Кулибановой В.В. – Спб.: Питер, 2002. – 752 с.
10. Shiller F., One of the Estetic Education of Man. – New York: Frederic Ungar, 1987. – 270 p.
11. Groose K., Play of Man. – New w York: Appelton, 1996. – 410 p.
12. Nash J.B., Philosophy of Recreation & Leisure. – New York: Harper & Row, 1996. – 370 p.
13. Patrick G.W., The Psychology of Relaxation. – Boston: Houghton Mifflin, 1989. – 170 p.
14. Stivers J.S., Princeptles & Practices of Recreation Services. - New York: Mac Millan, 1995. – 370 p.

Бороденко Л.И.

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ КИРОВСКОГО РАЙОНА

Постановка проблемы. Многие районы Автономной Республики Крым находятся не на самой высокой позиции по уровню своего социально – экономического развития. Перед местными поселковыми советами стоит задача, как поступить, чтобы улучшить социально-экономическое развитие своего района. В данной статье описывается Кировский район, который не относится к территориям приоритетного развития, хотя имеет все основания для применения к нему данной программы; и делается предположение, как использовать имеющийся потенциал района.

Цель работы: продемонстрировать социально-экономическое развитие Кировского района и показать